

Иванченко Л.А. Созидатели сельского хозяйства второй половины XIX – начала XX ст.: влияние обществено-просветительской деятельности и социально-интеллектуального окружения П.М. Дубровского (1857–1916) на развитие украинской нации

После отмены крепостного права в Российской империи произошли существенные изменения во всех сферах общественной жизни. П.М. Дубровский (1857–1916) – агроном, который во второй половине XIX – в начале XX в. способствовал развитию сельского хозяйства. Кроме того, он принадлежал к незаурядным личностям – зодчим духовного возрождения общества. В статье представлены авторские суждения о менталитете отдельных представителей научного окружения ученого.

Ключевые слова: П.М. Дубровский, Е.Х. Чикаленко, В.И. Обреимов, В.М. Бензин, К.А. Вернер, А.Ф. Fortunatov, Н.Н. Неплюев, культурно-просветительская деятельность, сельскохозяйственные школы, сельскохозяйственное опытное дело.

Ivanchenko L.A. The builders of agricultural of the second half of the XIX th – the beginning of XX th centuries: the influence of publish-educational activities and social-intellectual representation of P.M. Dubrovsky (1857-1916) on the development of Ukrainian nation

After the abolition of serfdom in the Russian Empire, meaningful intelligence in all spheres of public life took place. P.M. Dubrovsky (1857–1916) was the agronomist, who in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries promoted the development of agriculture. In addition, he belonged to those outstanding personalities who were the architects of the spiritual revival of society. The article presents author's judgments about the mentality of individual representatives of the academic environment of a scientist.

Key words: Dubrovsky P.M., Chykalenko Ye.H., Obreimov V.I., Benzyn V.M., Werner K.A., Fortunatov O.F., Nepliuiev M.M., cultural-educational activity, agricultural schools, agricultural research.

25.02.2018 p.

УДК 94(477):37.014.54 «18/190»

Н.О. Мірошніченко

РОЗВИТОК ПОЧАТКОВОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

Стаття присвячена історії розвитку початкової сільськогосподарської освіти в Україні в XIX – на початку XX ст. Висвітлюються етапи становлення аграрної освіти, досліджуються основні навчальні заклади відповідного профілю, характеризуються особливості їх функціонування.

Ключові слова: освіта, сільськогосподарська школа, просвітитель, земство, приватна ініціатива.

Актуальність нашого дослідження пояснюється тим, що в умовах динамічного технічного прогресу сучасним суспільством висувуються підвищені вимоги до особистості, яка має досконало володіти професійними навичками, здатністю до їх оперативного оновлення, при цьому не втрачаючи найціннішого у людині – своїх духовних засад. Вирішення цих завдань вимагає пошуків інновацій-

них підходів до навчання і виховання з урахуванням позитивного досвіду в галузі сільськогосподарської освіти, що є важливою складовою соціально-економічного розвитку України і запорукою забезпечення добробуту нації.

Історія та сучасний стан вітчизняної трудової та професійної педагогіки розробляється у працях О. Аніщенка, В. Вергунова, А. Вихруща, О. Волоса, Н. Калініченко, М. Костюк, І. Лікарчука, В. Мадзігона, Я. Нагрибельного, Н. Ничкало, В. Малюги, Д. Рибченко, Н. Слюсаренко, У. Терлецької, С. Улюкаєва та ін.

Традиції сільськогосподарської освіти в Україні мають глибокі корені. Перші аграрні школи на території України з'являються в кінці XVIII ст. Для того, щоб населення мало здатність засвоювати сільськогосподарську науку, необхідною передумовою було підвищення загального рівня його освіченості. Вивчення розвитку освітньої мережі дозволяє констатувати, що завдяки цілеспрямованій роботі земств на початку XX століття найбільшу кількість шкіл в Україні мали Катеринославська, Харківська і Полтавська губернії, а в деяких повітах (наприклад, у Вовчанському на Харківщині), удалося впритул наблизитися до впровадження загальної початкової освіти. За визначенням російської дослідниці М. Єліної, Україна була серед регіональних лідерів аграрної самореалізації сільськогосподарських товариств; особливо вирізнялася Полтавська (300 товариств), Чернігівська (108), Харківська (84), Катеринославська (75) губернії. М. Єліна звернула увагу на чітку структурованість української кооперації, про що свідчить діяльність Умансько-Липовецького сільськогосподарського товариства Київської губернії, Кобеляцького та Куп'янського товариств сільського господарства у Полтавській і Харківській губерніях. Специфікою українських товариств була їхня чисельність та активність їхніх членів [1].

Визначаючи етапи розвитку сільськогосподарської освіти, необхідно констатувати, що вони обумовлюються кількісними та якісними характеристиками (кількість шкіл, активність ініціаторів, рівень підготовки вихованців, відповідність навчальних закладів досягненням науково-технічного прогресу).

На першому етапі розвитку сільськогосподарської освіти розповсюдження сільськогосподарських знань здійснювалося двома шляхами: 1) поглиблення професіоналізації загальноосвітніх шкіл; 2) створення спеціальних сільськогосподарських навчальних закладів.

Зародження і розвиток сільськогосподарської освіти в Україні пов'язані з приватною ініціативою, насамперед із зусиллями окремих вчених та освічених поміщиків, які прагнули підвищити продуктивність праці селянства. Слід нагадати, що основи сільськогосподарських знань викладалися в Києво-Могилянській академії. Аналіз джерел засвідчує, що найстарішу в Україні приватну школу для селян було засновано у 1785 р. у с. Чепурківка на Полтавщині зусиллями колишнього військового канцеляриста Глухівської канцелярії, відомого збирача українських старожитностей Андріана Чепи та його дружини

Наталії [2, с. 12]. Важливо, що вчителів цієї школи коштом засновника було наділено землею для ведення сільсько-господарських робіт. Агрономічні пошуки здійснювали глухівський канцелярист В. Ломиковський – автор праць із сільського господарства, представники відомих козацько-старшинських родин, засновники приватних шкіл на початку XIX ст. – О. Маркевич (с. Сваркове під Глуховом) і В. Полетика (с. Коровинці Роменського повіту).

Перші спеціальні навчальні заклади сільськогосподарського спрямування з'явилися на території України завдяки зусиллям піонерів громадської агрономії: А. Самборського і його учня М. Ліванова – вихованців Києво-Могилянської академії, які здобули аграрну освіту в Оксфордському університеті і написали низку праць у цій галузі. Однак створена ними в 1790 році у с. Богоявленському під Миколаєвом землеробська школа, що забезпечувала своїх вихованців знаннями з землеробства, рослинництва, тваринництва, ґрунтознавства [3, с. 17], сприяючи економічному піднесенню Північного Причорномор'я, у 1797 р. припинила своє існування. В цьому ж 1797 р. Андрій Самборський відкрив сільськогосподарську школу в Царському селі під Петербургом, де було використано досвід її попередниці – Богоявленської школи [3, с. 19]. Цікаво, що архітектором у новому закладі працював М. Ушинський – рідний дядько відомого українського педагога К. Ушинського, вихованець так званої «Попівської академії» під Сумами на чолі з О. Паліциним [4]. Слід зауважити, що М. Ушинський здобув цю посаду за рекомендацією іншого члена попівського осередку – В. Каразіна, який мав добрі стосунки із земляком А. Самборським. Це свідчить про результативність творчих взаємин вітчизняних просвітителів, небайдужих до розвитку сільськогосподарської освіти.

Сільськогосподарська школа у Царському селі вирізнялася всестановим характером і мала трирічний термін навчання. Організатор домігся забезпечення школи великою земельною ділянкою розміром 280 га, продавши казні свою чудову дачу. Прикметно, що дітей селян-кріпаків у ній навчали безкоштовно, а вільних – за плату. Однак, це не вирішувало головної проблеми – забезпечення учнівським контингентом: кріпаки категорично відмовлялися йти до школи, вважаючи навчання важчим за рекрутську повинність. Проте, незважаючи на ентузіазм засновника школи і створення ним солідної матеріально-технічної бази, відсутність позитивної мотивації у її вихованців та велика плинність учнівського складу зводили нанівець усі його зусилля. У 1799 р., коли А. Самборського направили у тривале закордонне відрядження, заклад поступово занепадав. У 1803 р. рішенням імператора Олександра I цю школу було закрито [4].

Однак невдалі спроби не змусили А. Самборського – прихильника англійської системи інтенсивного ведення сільського господарства – відмовитися від ідеї підвищення добробуту народу і розвитку сільськогосподарської освіти. Тому, отримавши у володіння землі на малій батьків-

щині, у 1806 р. він відкрив у с. Стратілатівці (Кам'янці) на Слобожанщині приватну школу, в якій було запроваджено навчання основам агрономії з використанням останніх здобутків науки, церкву, лікарню, аптеку, притулки для старих і знедолених, придбав у власність Олександрівські мінеральні води для оздоровлення своїх вихованців і селян, а також запровадив сільське самоврядування [4].

До перших приватних народних шкіл, створених «освіченими поміщиками» наприкінці XVIII – на початку XIX ст., належали осередки членів «Попівської академії» – О. Паліцина в с. Попівка під Сумами та В. Каразіна в с. Кручик Богодухівського повіту, які, перебуваючи під впливом ідей Г. Сковороди і французького просвітництва, виступали з критикою кріпосного права, за налагодження братерських відносин у суспільстві. Так, школа О. Паліцина, що називалася братською, вирізнялася вихованням у відповідності до природи, проведенням занять у саду, в полі, на городі, їх узгодженням із хліборобським циклом життя селянства [5].

Енергійністю у створенні сільськогосподарських закладів відзначився В. Каразін, який, за визначенням Д. Багалія, був справжнім «реформатором-емансипатором» і талановитим вченим [6, с. 31]. На думку В. Каразіна, школа не повинна була відривати селян від землеробства, забезпечуючи знаннями для раціонального використання «природних дарів нашої України» [6, с. 34] і глибоким релігійним вихованням на основі «чистого вчення Христового», позбавленого «застарілої схоластики». Просвітитель залучав вихованців Кручанської школи Богодухівського повіту до роботи у власній хімічній лабораторії і бібліотеці, на дослідних ділянках і першій у країні метеостанції, відкритій у його маєтку, до використання передової техніки, зокрема власних авторських винаходів, що дало підстави Д. Багалію назвати цей осередок справжнім «сільськогосподарським інститутом із вченим директором на чолі» [7, с. 19]. Важливо, що найсумлінніших учнів просвітитель відзначав подарунками, дарував їм волю, дбав про продовження навчання. Так, В. Каразін звертався до засновника землеробського училища у м. Горвіль Е. Фелленберга із пропозицією направити до нього для поглиблення освіти кращих своїх учнів [6, с. 31].

З'ясовано, що у 1824 р. у маєтках поміщика М. Стремоухова у с. Миловидівка і с. Марківка Лебединського повіту було відкрито перші в Російській імперії приватні школи для підготовки зразкових домогосподарок і нянь із жінок-кріпачок [8, с. 26]. Створення за цим зразком низки аналогічних шкіл у Сумському та Лебединському повітах сприяло розвитку жіночої сільськогосподарської освіти на Слобожанщині.

Достойним прикладом в історії розвитку сільськогосподарської освіти є навчальний заклад талановитого вченого-природознавця П. Прокоповича – перша спеціалізована школа бджільництва в с. Пальчики біля Батурина, що вирізнялася чіткістю організації навчально-виховного процесу і тривалістю діяльності (1826–1879 рр.). Розроблена П. Прокоповичем система освіти базувалася на засвоєнні учнями авторського науково-термінологічного апарату та

практичному закріпленні матеріалу. Школа П. Прокоповича ґрунтувалася на авторитеті засновника і пріоритеті релігійного виховання, щоб завдяки плідній праці її вихованці могли «заслужити ім'я чесної і доброї людини» [9, с. 401].

Навчальний заклад Петра Прокоповича проіснував фактично 53 роки (22 роки за життя фундатора), підготувавши близько 800 пасічників. Історичне значення Пальчиківської школи полягає в тому, що її діяльністю було закладено підґрунтя систематичної сільськогосподарської освіти, а методи раціонального бджільництва П.І. Прокоповича поширилися у всій Європі.

Поступово ініціативу в галузі організації сільськогосподарської освіти почала виявляти держава, яка примусовим чином залучала до цієї справи військових. Вивчення фондів Центрального державного історичного архіву України у м. Києві [10; 11] засвідчує, що у 1843 р. було розроблено проект низки шкіл в округах поселення кавалерії для навчання військових сільському господарству, а саме – в Новоросійській, Київській та Подільській губерніях (по одній школі в кожній). Для управління школами призначалися офіцери і унтер-офіцери, а для навчання «правильному господарству» – сільські економи або агрономи. У кожній школі, що підпорядковувалася корпусним командирам або начальникам штабів, протягом 3-х років навчалася близько 30 юнаків. Теоретичні знання засвоювали на першому курсі, два останні роки присвячувалися практичним заняттям. У школах вивчали бджільництво, садівництво, лісівництво, планіметрію, сільську архітектуру, сільську гідрравліку й сільське управління [10, арк. 510]. Здібні учні могли закінчити школу екстерном (за два роки) за умови зразкової поведінки. Вихователі звертали особливу увагу на врівноваженість, справедливість у відносинах із товаришами, працьовитість, моторність, пильність, відкритість, ощадливість, старанність у виконанні обов'язків. Цікаво, що відмінники отримували чин унтер-офіцерів [11, арк. 47].

Якщо на початку XIX ст. більшість державних і приватних шкіл сільськогосподарського спрямування мала нестабільний характер функціонування внаслідок непослідовності державної політики і примусового характеру навчання, відсутності прагнення селян та представників інших верств до здобуття аграрних знань, наявності фінансових труднощів, панування авторитарних методів і «формально-казенного духу», то з середини XIX ст. увиразнилися позитивні зміни в цій галузі. Так, у 1844 р. було відкрито Уманську школу хліборобства і садівництва, а в 1855 р. – Харківське (Дергачівське) землеробське училище, які поступово, розбудувавши потужну матеріально-технічну базу і нагромадивши власні освітні традиції, стали одними з кращих професійних навчальних закладів у межах Російської імперії [12, с. 11–12].

Початок другого етапу розвитку сільськогосподарської освіти (60-ті роки XIX ст.) пов'язаний із появою нового суб'єкта освітніх ініціатив – земських установ, члени яких усвідомлювали необхідність підвищення агрокультури населення. Так, Херсонське земство було першим у Російській імперії,

що у 1874 р. відкрило земську Херсонську сільськогосподарську школу, 1883 р. реорганізовану в середній навчальний заклад із 6-річним курсом навчання [13, с. 151]. Школа вирізнялася великим учнівським контингентом, що у 1917 р. сягнув 237 осіб, потужною матеріальною базою.

В кінці XIX ст. активну діяльність у цьому напрямку розпочав просвітитель, філософ педагог – Микола Миколайович Неплюєв. У своєму власному хуторі Воздвиженський М. Неплюєв заснував чоловічу та жіночу сільськогосподарські школи та Хрестовоздвиженське Трудове братство, де поглиблювалося громадянське виховання молоді і професійна самореалізація вихованців. У 1885 р., з дозволу Міністерства Державних Маєтностей, була офіційно відкрита «Воздвиженська нижча сільськогосподарська школа першого розряду» на хуторі Воздвиженськ Глухівського повіту (тепер Ямпільський район Сумської обл.). У 1891 році подвижник створив Преображенську сільськогосподарську жіночу школу, яка була подібною до чоловічого навчального закладу [14].

Школи, створені Неплюєвим, давали дітям початкову, спеціальну аграрну освіту і релігійно-моральне виховання, по закінченні яких вони отримували відповідний фах. Всі турботи Неплюєва зосереджувалися на вихованні довірених його піклуванню дітей в дусі християнства і формуванні корисних трудівників села. Організовані М.М. Неплюєвим школи-господарства займають особливе місце в історії освіти України і Росії. Ці навчальні заклади є зразком оригінальної системи виховання, проїнятого православною релігією, побудованого на принципах общини, реалізованого на практиці і таким, що отримало позитивні педагогічні результати. Історія діяльності навчальних закладів М. Неплюєва складає більше 40 років. За цей час школу закінчило більш ніж 1 тис. вихованців, серед яких є відомі композитори, письменники, науковці [15].

У 1890 р. Іваном Миколайовичем Терещенком при Іскрисківщинській економії Сумського повіту Харківської губернії було відкрито чотирикласну Михайлівську сільськогосподарську школу з метою підготовки управлінців для власних маєтків та інших господарств. Школа відзначалася потужною матеріально-технічною базою, адже родина засновника щороку витрачала на неї понад 12 тис. карбованців. Причому більшість юнаків здобувала освіту коштом фундатора. Заклад вирізнявся високим вступним конкурсом і користувався авторитетом серед молоді [16]. Випускники Михайлівської школи користувалися великим попитом на ринку праці, працевлаштовуючись у маєтках Терещенка, державних та громадських структурах.

На третьому етапі розвитку сільськогосподарської освіти (90-ті рр. XIX ст. – 20-ті рр. XX ст.), крім приватної ініціативи великих землевласників та діяльності земських установ, зростає роль промисловців, різних наукових і громадських інституцій («Громади», «Просвіти», сільськогосподарських товариств, кооперативів, споживчих спілок тощо). В цей період з'являються десятки жіночих шкіл сільськогосподарського спрямування – нижчих і середніх. Важли-

вим чинником розвитку сільськогосподарської освіти було запозичення передового європейського досвіду. Встановлено, що високою ефективністю результатів вирізнялися Преображенська жіноча школа М. Неплюєва (про яку згадувалося вище), Людмилиньська школа (1902 р.) на Чернігівщині та Лук'янівська (1911 р.) під Києвом [17, с. 138].

У 1916 р. ігуменею Софією, настоятелькою Києво-Покровського монастиря, було засновано у Києво-Межигірському монастирі нижчу сільськогосподарську жіночу школу домоводства, що мала безкоштовний характер навчання. Із 4100 руб., що надавалися засновником, 1500 руб. призначалися на стипендії кращим ученицям [18, с. 1–30]. Цікаво, що в умовах дистанціонування держави від розвитку жіночої освіти створенням таких закладів опікувалися, насамперед, приватні доброчинці, земства та громадські організації.

Початок ХХ ст. позначений розширенням освітньої мережі, зростанням інтересу до сільськогосподарських знань, активізацією сільської кооперації, структуруванням сільськогосподарських об'єднань, пошуків просвітницької роботи земств у галузі позашкільної освіти (організація курсів, дослідних полів, видання спеціальної літератури), вдосконаленням діяльності сільськогосподарських шкіл, появою періодичних видань сільськогосподарського характеру, у тому числі україномовних («Рілля», «Хлібороб», «Рідний край» тощо).

Загалом, у 1914 р. у дев'яти українських губерніях налічувалося 67 нижчих сільськогосподарських шкіл. Узагальнення вивченого матеріалу засвідчує, що до кращих навчальних закладів цього профілю належали Андріївська школа на Полтавщині, Воздвиженська, Преображенська та Борзенська на Чернігівщині, Бориспільська і Боярська під Києвом, Липковатівська, Сумська і Михайлівська у Харківській губернії.

Таким чином з метою збільшення кількості кваліфікованих працівників сільського господарства розширювалася мережа різноманітних нижчих і середніх сільськогосподарських навчальних закладів різних рівнів, а також практикувалися позашкільні форми роботи (сільськогосподарські класи, курси, читання, бесіди, навчально-практичні господарства, навчально-ботанічні сади, музеї, бібліотеки, тощо). З'ясовано, що провідною рушійною силою розвитку сільськогосподарських навчальних закладів була приватна і громадська ініціатива, спрямована на задоволення прагнення селян до якісної освіти як запоруки добробуту народу.

ПОСИЛАННЯ

1. Елина О.Ю. Местные сельскохозяйственные общины: на пути к аграрной модернизации России / О.Ю. Елина // Историко-биологические исследования. – 2012. – Вып. 3, т. 4. – С. 34–63.
2. Глоба О.Ф. Исторический контекст агробиологического комплекса в освітніх і дослідних установах сільськогосподарського профілю (кінець ХІХ – початок ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.07 «Історія науки і техніки» / О.Ф. Глоба. – К., 2004. – 20 с.
3. Глазунов Г.О. Професор Михайло Ліванов (1751–1800): вчений-аграрій – родоначальник аграрної освіти імперської Росії / Г.О. Глазунов // Національна академія аграрних наук України.

– 2013. – № 3 – С. 12–21.

4. Вергунов В.А. Протоіерей (пресвітер) Самборський Андрій Опанасович (1732–1814) – один з організаторів вітчизняного науково-освітнього процесу для потреб сільського господарства. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/25_PMN_2014/Istoria/3_175764.doc.htm.

5. Сумщина в іменах: енциклопедичний словник / гол. ред. В.Б. Звагельський. – 2-ге видання, перероблене та доповнене. – Суми: АС-Медіа, 2004. – 776 с.

6. Майструк О. Історія педагогіки в персоналіях: Василь Каразін (1773–1842): навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / О. Майструк. – Умань, 2014. – 154 с.

7. Багалеї Д.И. Просветительная деятельность Василя Назаровича Каразина: речь сказанная 8 ноября 1892 г. по случаю 50-тилетия со дня кончины В. Каразина / Д.И. Багалеї. – Х.: Типография А. Дарре, 1893. – 31 с.

8. Маслов С.О. О всенародном распространении грамотности в России на религиозно-нравственном основании / С.О. Маслов. – М., 1848. – 82 с.

9. Прокопович П.І. Вибрані твори: у 3 т. Т. 1–3 / П.І. Прокопович; ред. кол.: В.М. Корж (координатор проекту) [та ін.]. – Харків: Фактор, 2010–2012.

10. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДДАУК), ф. 1352, оп. 1, спр. 468. Дело об учреждении в городе Чутуеве школы сельского хозяйства с фермой для опыта на три года, арк. 510.

11. ЦДДАУК, ф. 1352, оп. 1, спр. 468. Положение для школ сельского хозяйства в округах военного поселения кавалерии, арк. 47.

12. Рибченко Д.В. Формування мережі та розвиток сільськогосподарських освітніх закладів в ХІХ – на початку ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.07 «Історія науки і техніки» / Д.В. Рибченко. – К., 2004. – 23 с.

13. Волос О.В. Пропаганда сільськогосподарських знань земськими установами на Херсонщині (80-ті рр. ХІХ – поч. ХХ ст.) / О.В. Волос // Наукові праці: збірник. – Миколаїв, 2000. – Т. 5: Історичні науки. – С. 49–54.

14. Отчет по Воздвиженской сельскохозяйственной школе Н.Н. Неплюева за 1900 год / [А. Фурсей]. – К.: Типография Л.Г. Фронцкевича, 1901. – 63 с.

15. Мірошниченко Н.О. Педагогічні погляди та освітня діяльність Миколи Неплюєва в контексті розвитку сільськогосподарської освіти (ХІХ – поч. ХХ ст.) [Текст]: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Н.О. Мірошниченко. – Суми, 2015. – 293 с.

16. Біліченко П.Г. Просвітницька діяльність українських меценатів родини Терещенків (друга половина ХІХ – поч. ХХ століття): дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / П.Г. Біліченко. – Харків, 2008. – 204 с.

17. Матюшенко А. Громадська діяльність Павла Степановича Коробки / А. Матюшенко // Скарбниця української культури. Збірник наукових праць. – 2007. – Вип. 8. – С. 136–140.

18. ЦДДАУК, ф. 127, оп. 1058, спр. 114. Дело об открытии сельскохозяйственной школы при Киево-Межигоровском монастыре, 1916 г., 30 арк.

Мирошниченко Н.А. Развитие начального сельскохозяйственного образования в Украине (ХІХ – начало ХХ ст.)

Статья посвящена истории развития начального сельскохозяйственного образования в Украине в ХІХ – в начале ХХ ст. Освещаются этапы становления аграрного образования, исследуются основные учебные заведения соответствующего профиля, характеризуются особенности их функционирования.

Ключевые слова: образование, сельскохозяйственная школа, просветитель, земство, частная инициатива.

Miroshnychenko N.O. Development of the elementary agricultural education in Ukraine (ХІХ – beginning of the ХХ century)

Article is devoted to history of development of the elementary agricultural education in Ukraine in ХІХ – at the beginning of ХХ century. Stages of formation of agrarian education are highlighted, the main educational institutions of the corresponding profile are investigated, features of their functioning are characterized.

Key words: education, agricultural school, educator, zemstvo, private initiative.

02.04.2018 р.

